

4

5

6

7

Obr. 4. Karlovy Vary, pohled z rozhledny Diana na centrum lázní s Vítědní kolonádou a hotelem Imperial, v pozadí Goethova vyhlídka. Nejzazší část viditelného intravilánu dosud ležela mimo památkově chráněné území. Foto: Karel Kuča, 2013.

Obr. 5. Karlovy Vary, Drahovická Čtvrť, funkcionalistická vila Kabeláč čp. 1364 (Palackého náměstí 5). Foto: Karel Kuča, 2011.

Obr. 6. Zřícenina kostela sv. Linhartu v západní části karlovarských lázeňských lesů je pozůstatkem zaniklé středověké vsi Obora; stopy plůžiny této vsi se v terénu dodnes dochovaly. Foto: Karel Kuča, 2017.

Obr. 7. Karlovy Vary, Vyhlídka Karla IV. Foto: Karel Kuča, 2017.

urbanistické struktury i navazující lázeňské kulturní krajiny. Je proto užitečné popsat nový rozsah a širší kontext tohoto důležitého právního aktu podrobněji. Obrazový doprovod je zaměřen na představení hodnot lázeňské krajiny těchto měst, které nejsou – na rozdíl od hodnot měst samostatných – obecně známy a v naprosté většině nebyly součástí chráněných území.

Snahy o posílení památkové ochrany tří západočeských lázeňských měst úzce souvisejí se záměrem jejich nominace na Seznam světového dědictví UNESCO. Tento záměr byl první formulován v Konceptu památkové péče Karlovarského kraje, vydané v roce 2006.¹ Tehdy se ještě nepočítalo s proměnou památkových zón v Karlových Varech a Mariánských Lázních v památkové rezervace, i když se taková možnost vzhledem k vysoké míře jejich urbanistické integrity a autenticity připouštěla.² V následujících letech byly provedeny urbanistické průzkumy, jejichž výsledkem bylo konstatování, že památkově hodnotné urbanistické struktury všech tří měst přesahují stávající památkově chráněná území. Protože snahy o no-

minaci lázeňských měst na Seznam světového dědictví UNESCO souběžně vyšly i z dalších evropských zemí (Německo: Baden-Baden, Belgie: Spa), vznikl mezinárodní projekt sériové nominace Slavné lázně Evropy (Great Spas of Europe) za účasti České republiky, Německa, Francie, Velké Británie, Itálie a Rakouska, který byl v roce 2014 společně oficiálně přihlášen na Indikativní seznam, vedený Centrem světového dědictví.³

Projekt Slavné lázně Evropy měl zásadní vliv na koncepční uvažování o formě památkové

■ Poznámky

1 Karel Kuča – Lubomír Zeman, *Památky Karlovarského kraje. Koncepte památkové péče v Karlovarském kraji*, Karlovy Vary 2006, s. 480 ad.

2 Ibidem, s. 500.

3 Tento projekt bude souhrnně představen v budoucnu, zejména pokud se tuto nominaci podaří úspěšně dovést do podoby zápisu na Seznam světového dědictví. Základní popis je dostupný zde: <http://whc.unesco.org/en/tentativelists/5929/>, vyhledáno 21. 3. 2018.

8

9

10

11

12

13

Obr. 8. Staré Tuhnice, příklad kvalitní vilové zástavby karlovarské vilové čtvrtě. Foto: Karel Kuča, 2011.

Obr. 9. Karlovy Vary, rozhledna a hotel na Doubské hoře (Abergu). Foto: Karel Kuča, 2017.

Obr. 10. Karlovy Vary, Findlaterův altán. Foto: Karel Kuča, 2017.

Obr. 11. Karlovy Vary, hrobka rodiny Mattoni na městském hřbitově. Foto: Věra Kučová, 2016.

Obr. 12. Karlovy Vary, Lesní pobožnost, stylizovaný oltář v podobě kamenné mohyly. Foto: Karel Kuča, 2017.

Obr. 13. Karlovy Vary, Tři kříže. Foto Karel Kuča, 2018.

ochrany trojice západočeských lázeňských měst a zejména rozsahu území, které z hlediska historie a prezentace lázeňství vykazuje mimořádné hodnoty. V průběhu srovnávání charakteru měst zapojených do projektu, ale i lázní dalších se ukázalo, že naše města s nejvyšší pravděpodobností představují vůbec nejlépe dochované příklady lázeňských měst v Evropě. Vděčí za to určité stagnaci ve druhé polovině 20. století a relativně včasné plošné památkové ochraně.⁴ Posílené vědomí o významu Karlových Varů, Mariánských Lázní a Františkových Lázní vedlo k záměru rozšířit

stávající chráněná území tak, aby pokrývala všechny památkově hodnotné urbanistické struktury těchto tří měst.

Protože je pro prezentaci péče o nominovaná lázeňská města logické, aby měla na národní úrovni obdobný charakter právní ochrany, začalo se v případě památkových zón v Karlových Varech a Mariánských Lázních uvažovat nejen o jejich rozšíření, ale též o vymezení jejich architektonicky nejceněnějších lázeňských center jako památkových rezervací. V tomto smyslu šlo o rozvíjení koncepčního uvažování, které se v oblasti plošné památkové ochrany u nás vyvíjí již od 50. let 20. století. Nejlépe dochovaná historická jádra měst se stala památkovými rezervacemi již v roce 1950⁵ či krátce poté⁶ a po přijetí památkového zákona č. 22/1958 Sb. dostávala (někdy opakovaně) nové rezervační výnosy. Skupina rezervačních měst byla potom doplněna až v letech 1989 (Brno, Kolín, Lipník nad Bečvou, Plzeň, Příbor)⁷ a 1992, kdy byl stvrzen rezervační status Františkových Lázní a Terezína,⁸ které byly za památkové rezervace považovány již dříve. Památkové rezervace přitom představovaly v naprosté většině historická jádra měst stře-

dověkého původu, s mimořádně dochovanou urbanistickou strukturou a památkově hodnotnou zástavbou zejména barokního a staršího původu. Výjimkou z tohoto stylově-chronologického pravidla byla klasicistní pevnostní města Josefov a Terezín a klasicistní lázeňské město Františkovy Lázně. Prakticky pouze v případě Brna přesáhla památková rezervace i na území předměstí.

Výše zjednodušeně popsané nahlížení na (městské) památkové rezervace bylo dlouho považováno za optimální a s dalšími rezervač-

■ Poznámky

4 Památkové zóny Karlovy Vary a Mariánské Lázně byly prohlášeny vyhláškou ministerstva kultury č. 476/1992 Sb., památková rezervace Františkovy Lázně nařízením vlády č. 443/1992 Sb.

5 Úřad předsednictva vlády čj. 103.262/50; výnos MŠK čj. 22.446/63-V/2.

6 Nepublikovaná vyhláška MŠVU čj. 42332/52-VII/3, SÚA: SPS, karton 4; výnos MK čj. 13.062/80-VI/1: SÚA: SPS, karton 4.

7 Nařízení vlády č. 54/1989 Sb.

8 Nařízení vlády č. 443/1992 Sb.

14

15

16

17

18

Obr. 14. Karlovy Vary, Goethova vyhlídka. Foto: Karel Kuča, 2017.

Obr. 15. Karlovy Vary, Chopinova chata a kaple Ecce Homo. Foto: Karel Kuča, 2017.

Obr. 16. Karlovy Vary, vyhlídková lavice Wolfsruhe. Foto: Karel Kuča, 2017.

Obr. 17. Karlovy Vary, torzo nedostavěné horní stanice lanovky na Tři kříže. Foto: Karel Kuča, 2018.

Obr. 18. Karlovy Vary, Ottova výšina. Foto: Karel Kuča, 2018.

ními městy se již nepočítalo.⁹ Bylo to dáno také tím, že zejména historizující tvorba druhé poloviny 19. století byla v respektovaných stavebněhistorických průzkumech měst, prováděných od poloviny 20. století zejména ve Státním ústavu pro rekonstrukce památkových měst a objektů (SÚRPMO) a později v Státním ústavu památkové péče a ochrany přírody (SÚPPOP), považována za méně hodnotnou. Řada historických jader s intaktně dochovanou urbanistickou strukturou i velmi kompaktně zastoupenou hodnotnou zástavbou, kterou

však charakterizují historizující fasády, se proto dočkala ochrany „pouze“ formou památkové zóny.¹⁰ To platí o městech středověkého původu, s domovní zástavbou v jádru středověkou či renesanční (Broumov, Trutnov, Hostinné aj.), a tím spíše o městech novodobých (pražské Vinohrady).

Zjednodušování „hodnot“ památkových rezervací a zón je paradoxně dáno i vlastními definicemi památkové rezervace a památkové zóny podle zákona, kdy se předpokládá, že pa-

■ Poznámky

⁹ Karel Kibic, Kategorizace historických měst v českých zemích, in: *Památková péče 1945–1970*, Praha 1973. – Aleš Vošahlik, *Památkové hodnoty historických měst a teorie jejich ochrany*, Praha 1988. – Karel Kibic – Aleš Vošahlik, *Památková ochrana a regenerace historických měst v České republice*, Praha 2011.

¹⁰ Z hlediska ustanovení zákona č. 20/1987 Sb. není mezi výkonem památkové péče v památkové rezervaci a památkové zóně rozdíl.

19

20

21

22

23

Obr. 19. Mariánské Lázně, pohled na centrum lázní s kostelem a Novými lázněmi z Mecsérhybo vyhlídky. Foto: Karel Kuča, 2017.

Obr. 20. Mariánské Lázně, hrob Václava Skalníka, tvůrce centrálního lázeňského parku, na městském hřbitově. Foto: Karel Kuča, 2017.

Obr. 21. Mariánské Lázně, restaurace na golfovém hřišti. Foto: Věra Kučová, 2017.

Obr. 22. Mariánské Lázně, Symbolický hřbitov je jedním z nejoriginálnějších památníků padlých z 1. světové války. Foto: Karel Kuča, 2017.

Obr. 23. Mariánské Lázně, Valdštejnův památník. Foto: Karel Kuča, 2017.

mátkovou rezervaci reprezentuje vyšší koncentrace kulturních památek. Protože je cenná architektura 19. a 20. století objektivně stále méně zastoupena i v seznamu kulturních památek, je tím petrifikován dojem o nižší koncentraci cenného architektonického dědictví právě v četných městských památkových zónách. I lázeňská města jsou toho ostatně dokladem.

Teprve zhruba od počátku 21. století se pohled na hodnotu tvorby druhé poloviny 19. století či ještě mladší začíná proměňovat a v tomto kontextu se stávající uzavřená skupina rezervčních měst začala jevit jako nedostatečná. Doporučení k jejímu doplnění byla publikována například ve výstupech nedávno ukončeného projektu vědy a výzkumu NAKI,¹¹ zejména v souhrnném česko-anglickém katalogu související putovní výstavy.¹² Právě prohlášení památkových rezervací v Karlových Varech a Mariánských Lázních, kde historizující zástavba úplně převažuje, je prvním zcela zjevným případem „překročení dosavadních limi-

■ Poznámky

11 Projekt Kulturně historicky cenná území jako součást národní a kulturní identity České republiky. Metody identifikace hodnot historických sídel, parků a zahrad a jejich zachování (kód projektu DF12P010VV044).

12 Vlastislav Ouroda (ed.), *Urbanistické dědictví České republiky. Katalog výstavy*, České Budějovice 2014.

24

25

26

27

Obr. 24. Mariánské Lázně, kaple Panny Marie Bolestné (Laskyho kaple). Foto: Věra Kučová, 2017.

Obr. 25. Mariánské Lázně, Mecséryho vyhlídka. Foto: Karel Kuča, 2017.

Obr. 26. Mariánské Lázně, rozhledna Hamelika. Foto: Karel Kuča, 2017.

Obr. 27. Mariánské Lázně, Vyhlička Karola (nyní bez výhledu) severovýchodně od hřbitova. Foto: Karel Kuča, 2017.

tů".¹³ To je však pouze část koncepční novosti těchto nových památkových rezervací.

Nejvýznamnějším přínosem pro přípravu podkladů k vyhlášení lázeňských památkových rezervací se skutečně stal proces mezinárodně pojaté nominace k zápisu na Seznam světového dědictví. Při kolektivních expertních jednáních o tom, jaké hodnoty lázeňských měst mohou obstát při mezinárodním srovnání se stovkami dalších historických měst, bylo zdůrazněno, že nedílnou součástí hodnot lázeňských měst a komplexně nahlíženého his-

■ Poznámky

13 V dosavadních památkových rezervacích má historizující zástavba (či alespoň fasády) velké zastoupení pouze v Brně a Plzni. Rovněž Pražská památková rezervace zahrnuje i četné bloky se zástavbou z 19. a počátku 20. století (zejména bloky po asanaci Starého Města na konci 19. století, zástavba nábreží po provedení navigace Vltavy, četné stavby na Novém Městě pražském).

Obr. 28. Františkovy Lázně, pavilon pramene Natálie.
Foto: Karel Kuča, 2015.

Obr. 29. Františkovy Lázně, výletní restaurace Amerika.
Foto: Karel Kuča, 2015.

Obr. 30. Františkovy Lázně, rozhledna a výletní restaurace Zámček. Foto: Karel Kuča, 2015.

torického dědictví lázeňské hmotné kultury představuje i okolní, vědomě kultivovaná lázeňská kulturní krajina. Takové charakteristiky přitom výborně reprezentují všechna tři naše lázeňská města, která k významu projektu zásadně přispívají. Karlovy Vary i Mariánské Lázně vznikly v údolích na okraji hustě zalesněného Slavkovského lesa. Na přilehlých svazích i návrších byla od konce 18. století budována díla drobné architektury, rozhledny a další zázemí a celé souvislé území bylo protkáno soustavou vycházkových, popřípadě též kočárových cest. Cílené vycházky byly a jsou chápány jako nedílná součást dlouhodobé léčebné kúry, proto se taková lázeňská krajina někdy označuje jako léčebná (terapeutická).¹⁴ Na tomto místě je třeba zdůraznit, že součástí jejích hodnot jsou i vývěry pramenů (současně jde o zdrojovou oblast pramenů vyvěrajících přímo ve městech) a zejména různě stavebně upravované příležitosti k přímé konzumaci léčebné vody. Zatímco v obou zmíněných městech byla stávající, převážně lesní členitá krajina přiléhající k městské struktuře pouze adaptována a krajinářsky upravena, v případě nížinných Františkových Lázní byly lesoparky v okolí města zcela nově vysázeny a procházkové trasy doplněné drobnou architekturou pečlivě vytvořeny, protože zde žádné souvislé lesní porosty nebyly. Františkovy Lázně tak představují jeden z nejvýraznějších příkladů uměle vytvořené lázeňské krajiny v celoevropském měřítku.¹⁵ Rozsah lázeňské kulturní krajiny všech tří měst byl dotvořen do počátku 20. století a tak byl v té době také prezentován v soudobých lázeňských průvodcích a mapách. Zároveň je celostní pohled na lázeňské parky a související krajinu více tematizován na národní úrovni.¹⁶

S postupujícími pracemi nad nominační dokumentací série slavných lázní se proto stalo zřejmým, že chráněná území všech tří našich měst musí zahrnout i přilehlou uměle upravenou lázeňskou kulturní krajinu, která je nedílnou součástí jejich kulturní hodnoty a nadále vykazuje vysokou autenticitu, neboť se od počátku 20. století podstatněji neproměnila a na prostá většina staveb, které ji určují, zůstala zachována. Právě potřeba odborně správně vymezit území, jež by se mohla stát světovým dědictvím, akcelerovala přípravu nově vyhlášených rezervací. Starší představy o případném rozšíření památkových zón a dílčím doplnění

28

29

30

památkové rezervace ve Františkových Lázních tak byly nahrazeny zcela novou koncepcí – velkými památkovými rezervacemi.

Ve všech třech městech zaujímá památkově cenná lázeňská kulturní krajina území několika násobně větší než historický intravilán. Je zřejmé, že množství staveb i kompozičních zásahů v krajině je nejvyšší při hranici intravilánu, zatímco směrem k okrajům kultivovaného území, a tedy k hranicím nově prohlášených památkových rezervací je míra umělého formování krajinného zázemí lázní nižší. Vymezení optimálního rozsahu nových památkových území vyžadovalo proto řadu konzultací a je potřebné vyjádřit i velké uznání vedení dotčených měst, která odborný názor akceptovala. Na základě jednání všech zúčastněných složek bylo v průběhu let 2016–2017 rozhodnuto, že

nové památkové rezervace zahrnou dochovanou uměle upravovanou lázeňskou kulturní krajinu v plném historickém rozsahu, s výjimkou drobných okrajových částí s recentními ru-

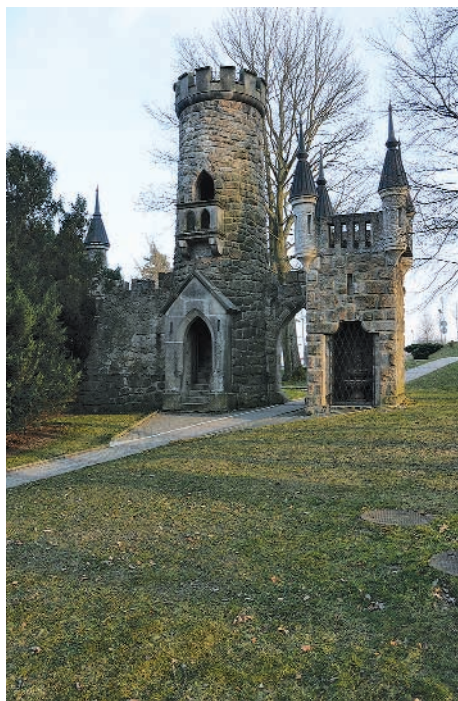
■ Poznámky

14 Lubomír Zeman, Lázeňské parky. Komponovaná léčebná krajina na příkladu tří západočeských lázeňských měst z 19. a počátku 20. století, *Zprávy památkové péče* LXXVI, 2016, s. 483–496.

15 Karel Kuča, Parky a terapeutická krajina lázní v České republice, *Časopis Společnosti přátel starožitností* (2015, v tisku). – Idem, Urbanism, open spaces and landscape design in health resorts of the Czech republic, in: *Between Healing and Pleasure – Spa Parks and Spa Gardens in Europe*, Baden-Baden (2015, v tisku).

16 Viz pozn. 12, 13.

31

Obr. 31. Františkovy Lázně, rozhledna Salingburg. Foto: Karel Kuča, 2015.

šivými zásahy. Ve všech třech lázeňských městech se tak chráněné území v zásadě kryje s vymezením lázeňských lesů na počátku 20. století a v maximální míře s nimi koresponduje i tam, kde jde již o katastrální území sousedních obcí.¹⁷ Definitivní návrh vymezení památkových rezervací zpracoval Lubomír Zeman a podpořil jej i Český národní komitét ICOMOS.

Zahrnutí lázeňské kulturní krajiny se promítlo i do pojmenování příslušného vládního nařízení a umožňuje tak (přinejmenším pracovně)¹⁸ hovořit o nové kategorii památkově chráněného území: *lázeňských památkových rezervací*, jejichž specifikem je právě zahrnutí velkých výseků člověkem výrazně zformovaných krajinných partií, jež s životem lázeňského města neoddělitelně souvisejí a spoluvytvářejí jeho kulturní hodnoty. V případě Karlových Varů a Mariánských Lázní se „krajinná“ část památkových rezervací rozkládá na území Chráněné krajinné oblasti Slavkovský Les, s jejíž správou byla příprava památkové ochrany konzultována a byla z její strany jednoznačně podpořena, neboť napomůže synergii oborů ochrany přírody a krajiny a památkové péče k uchování kulturně-historických aspektů dotčeného území. Františkovy Lázně tuto výhodu nemají, zde se vedle památkové ochrany uplatňuje pouze ochrana minerálních pramenů.

Není cílem tohoto sdělení detailněji popiso-

vat význam a historii dotčených měst či vznik a postupný vývoj lázeňských parků a lesů.¹⁹ Omezíme se na základní charakteristiku nově chráněných území a důvody jejich ochrany.

Památková rezervace *Karlovy Vary* zaznamenala ze všech tří měst největší nárůst památkově chráněného zastavěného území. Na východní straně údolí Teplé bylo přidáno území nad ulicí Na Vyhliďce. Jednak zde převažuje památkově hodnotná, převážně vilová zástavba, jednak jde o území, které se pohledově silně uplatňuje a novou zástavbu je zde třeba regulovat. Na severovýchodě byla přidána památkově velmi hodnotná vilová Drahovická Čtvrť (na k. ú. Karlovy Vary) kolem Palackého náměstí a památkově srovnatelně hodnotná vilová zástavba na navazujícím území Drahovic. Dále k východu byla začleněna i rozsáhlá plocha památkově mimořádně hodnotných karlovarských hřbitovů, kde je pochována řada významných osobností karlovarské historie. Na severu se památkově chráněné území rozšířilo o východní stranu Vítězně ulice. Na severozápadě bylo k západní části karlovarského novodobého centra okolo náměstí Dr. Milady Horákové přidáno navazující území Starých Tuhnic s blokovou a zejména vilovou zástavbou. Rozšíření chráněného území o vilové čtvrtě je dáno jak hledisky památkového urbanismu (jde o velmi intaktně dochované celky), tak celostním pojetím fenoménu lázeňského města, v němž byl vznik architektonicky kvalitních vilových čtvrtí přímým důsledkem ekonomické prosperity založené na lázeňství.

Karlovy Vary byly jediným z trojice západočeských lázeňských měst, kde chráněné území již před rozšířením zahrnovalo část lázeňských lesů. Šlo o část západního svahu údolí, přičemž vymezení bylo v zásadě nelogické, neboť většina památkově hodnotných staveb lázeňské kulturní krajiny zůstala za hranicí památkové zóny (někdy i velmi těsně). Do nové památkové rezervace byla zahrnuta celá západní oblast lázeňských lesů až po Doubskou horu (Aberg) a dále východní a jižní svahy údolí Teplé včetně Tří křížů a Goethovy vyhlídky, nikoli však Vítkův vrch s přestavěnou výletní restaurací. Rozloha památkové rezervace činí 1 123 ha.

Památková rezervace *Mariánské Lázně* se v zastavěném území rozšířila oproti dosavadní památkové zóně především o bloky mezi ulicemi Tyršovou, Husovou, Hlavní třídou a železniční tratí, které vykazují srovnatelné urbanistické hodnoty jako území po východní straně Hlavní třídy. Dále přibyla dosud nelogicky odtržená zástavba po východní straně Anglické ulice (na k. ú. Mariánské Lázně). Rozšíření chráněného území proto představuje především na urbánní strukturu bezprostředně navazující lázeňská

kulturní krajina, jejíž rozsah je ze všech tří západočeských měst největší. Zahrnuje jak její těžiště s největší koncentrací staveb severně až východně nad centrem lázní od kaple Panny Marie Bolestné (Laskyho kaple) přes Kamzík po nejstarší golfové hřiště u nás, jež bylo a je důležitou volnočasovou infrastrukturou pro lázeňské hosty, a zpět přes Krakonoš, Panoramu a rozhlednu Hameliku, tak výrazně méně kultivovaná lesní území na severozápadě (s dlouhými jezdeckými Alejemi Svobody a Smetanovou od myslivny Valy) a severu (až po Nimrod). V této severní části lázeňské krajiny (ale i jinde) vyvěrá řada minerálních pramenů. Rozloha památkové rezervace činí 2 423 ha.

Dosavadní památková rezervace *Františkovy Lázně* byla rozšířena o navazující urbanistické bloky na severním obvodu, které představují srovnatelnou urbanistickou kvalitu s dosavadním chráněným územím. Součástí tohoto rozšíření je i hodnotná budova nádraží, což je opět komponenta, která je s novodobým rozvojem lázní neodmyslitelně spojena, ale pouze v tomto městě se nachází v přímém kontaktu s lázeňským územím. Do chráněného zastavěného území byla zařazena i architektonicky cenná vilová zástavba při severní straně ulice Pod Lipami po východní straně města. Také ve Františkových Lázních představují největší nárůst chráněného území lesoparky, jednak západně od města (až po výletní restauraci Amerika), jednak směrem k jihovýchodu (s pramenem Natálie uprostřed slatin a rybníků) a severovýchodu (s výletní restaurací a rozhlednou Zámeček). Historická lázeňská krajina zde zahrnovala i pokračování lesoparku za novodobým silničním obchvatem, které kvůli této bariéře i stupni proměny již do chráněného území zahrnuto nebylo. Rozloha památkové rezervace činí 367 ha.

■ Poznámky

17 Proto památková rezervace Františkovy Lázně zasahuje i na nezastavěné plochy k. ú. Střížov u Chebu (obec Cheb) a památková rezervace na Mariánské Lázně k. ú. Valy u Mariánských Lázní (obec Valy) a příslušné obce jsou tedy jmenovány přímo v názvu vládního nařízení.

18 Takový pracovní charakter má ostatně i dělení památkových rezervací (resp. zón) na městské, vesnické a krajinné, protože platná legislativa žádná taková adjektiva nepoužívá.

19 Toto téma dobře pokrývá recentní článek uvedený v pozn. 12.